

KOPINT-TÁRKI

MŰHELYTANULMÁNYOK

53 sz.

2019. augusztus

Gondolatok a külföldi tőke szerepéről az EU-országokban, különös tekintettel a V4 országokra és Magyarországra

Készítette: Palócz Éva

Kopint-Tárki
Konjunktúrakutató Intézet Zrt
H-1112 Budapest Budaörsi út 45.

OTKA K 125125 jelű „A termelési hálózatok jelentősége a globális versenyképesség tükrében – a magyar vállalatok integrálódása szempontjából” elnevezésű projekt keretében készült.

Sorozatszerkesztő:

Palócz Éva

ISSN 2559-9399

ISBN- 978-963-7260

Készült a KOPINT-TÁRKI Konjunktúrakutató Intézet Zrt. házi nyomdájában

E kiadvány a KOPINT-TÁRKI Konjunktúrakutató Intézet Zrt.. engedélye nélkül nem sokszorosítható!

**Gondolatok a külföldi tőke szerepéről az EU-országokban, különös tekintettel
a V4 országokra és Magyarországra**

Készítette: Palócz Éva

Budapest, 2019. augusztus

Gondolatok a külföldi tőke szerepéről az EU-országokban, különös tekintettel a V4 országokra és Magyarországra¹

Az EU-országokban a külföldi vállalatok részesedése a hozzáadott érték termelésében és a foglalkoztatásban folyamatosan emelkedik. Különösen jelentős ez az emelkedés V4 országokban, azon belül pedig kiemelkedően magas Magyarországon. A magyar vállalati szektor által létrehozott hozzáadott érték több mint felét 2011 óta a külföldi vállalatok állítják elő, a GDP-nek pedig kb. 30%-a kapcsolódik a külföldi vállalatokhoz. Ennél is fontosabb, hogy a V4-országok – és különösen Magyarország – bérfelzárkózásához 2008-16 között kizárólag a külföldi tulajdonú vállalatok járultak hozzá, a belföldiek inkább visszahúzták azt.

1. Bevezetés

A multinacionális vállalatok fokozódó nemzetközi térnyerése, termelésük egyes fázisainak más országokba való allokálása, illetve a szolgáltató vállalatok más országokban való terjeszkedése következtében folyamatosan nő a nemzetgazdaságokban a külföldi tulajdonú vállalatok súlya és jelentősége. Az összefoglalóan a termelés globalizációjának nevezett folyamatot elsősorban a tényezőárak különbsége táplálja (főként az olcsóbb munkaerő a befogadó országokban), de az adózási feltételek eltérése, esetleg bizonyos kedvezmények nyújtása a befogadó országban is jelentős szerepet játszik. Emellett, a globális termelési láncok kialakulása következtében a láncban központi szerepet játszó integrátor vállalatok (OEM-ek: Original Equipment Manufacturer) más országban való letelepedését a főbb beszállítóknak is követniük kell, ami további külföldi tőkebefektetést generál. A helyhez-kötött szolgáltatások esetében némileg más a helyzet: ott a forgalom bővítésének egyetlen eszköze a nemzetközi terjeszkedés, ami a globális szolgáltatási láncok kialakulásához vezet.

De nem csak a nagy multinacionális vállalatok alapítanak leányvállalatokat más országokban, hanem gyakran a közepes cégek is, amennyiben más országban valamilyen szempontból (adózás, munkaerő-ellátás, bérszint, infrastruktúra, esetleg nyersanyag-ellátás) kedvezőbb feltételeket találnak. A digitalizáció, az internetes kommunikáció egyszerűvé válása jelentős lökést adott ennek a folyamatnak.

A fentiek mellett a 90-es években a vállalatok nemzetközi terjeszkedésének a kínai piac-liberalizáció, valamint a kelet-európai gazdaságok összeomlása és a külföldi tőke iránti nyitottsága is jelentős lökést adott.

Az elmúlt években több fórumon is a multinacionális vállalatok szárnyalásának végét jelezték előre, egyrészt a valamelyest csökkenő profitrátájuk, másrészt Amerikában Trump elnök külföldi terjeszkedéssel szembeni nyomása következtében (Lásd: *The Economist*, 2017). Kétségtelen, hogy rövid távon több amerikai vállalat is elállt a külföldi üzemek létesítésétől, hosszabb távon azonban nem tűnik valószínűnek, hogy a külföldi közvetlen tőkeberuházások jelentősen visszaesnének. Ameddig extraprofitot lehet elérni az alacsonyabb bérszínvonalú,

¹ Ez a cikk az OTKA K 125125 jelű „A termelési hálózatok jelentősége a globális versenyképesség tükrében – a magyar vállalatok integrálódása szempontjából” elnevezésű projekt keretében készült. Köszönettel tartozom a tanulmányhoz fűzött észrevételeikért Oblath Gábornak és Vakhai Péternek, akik a nevezett OTKA kutatócsoport tagjai.

vagy alacsonyabb adózási vagy egyéb kedvező feltételeket kínáló országokban, addig a külföldi beruházás mindig vonzó lesz. Ezen még az sem sokat változtatna, ha megvalósulnának a multinacionális vállalatok extra adóztatását célzó, ma még csak homályosan körvonalazódó tervek, amelyeket az EU és más nemzetközi szervezetek is felvetettek az elmúlt időszakban. Ráadásul, a multik extra adójának terve nem elsősorban a nemzetközi terjeszkedésből fakadó tényleges gazdasági eredmények, hanem az adózást elkerülő, részben off-shore cégeket is felhasználó tevékenységnek a korlátozására irányul (OECD, 2019).

A külföldi tulajdonú vállalatok szerepéről a befogadó országokban számos tanulmány szólt az elmúlt évtizedekben. A vizsgálatok célkeresztjében az ún. spillover hatás áll, nevezetesen az a kérdés, hogy milyen hatást gyakorolt a külföldi tőke jelenléte a befogadó országok teljesítményére, elsősorban a termelékenységére.

A külföldi tőke hatásának elemzésére alapvetően kétféle módszer kínálkozik. Makroszintű adatok alapján a spillover hatást a nemzetközi irodalom a külföldi közvetlen tőkeberuházások (FDI) állományának és állomány-változásának, valamint a befogadó ország gazdasági teljesítményének az összehasonlításával vizsgálja.

Bijsterbosch és Kolasa (2009) például 8 közép-kelet-európai ország (V4, Szlovénia és a Baltikum) konvergenciáját vizsgálva azt állapította meg, hogy ezen országok termelékenységi szintje jelentősen emelkedett 1995-2005 között, ami nagyrészt a külföldi tőkebeáramlásnak köszönhető. Erre az eredményre pedig úgy jutottak, hogy az EU KLEMS kifejezetten kifinomult, munkaóra- és vásárlóerő-paritáson számított aggregált nemzeti termelékenységi adatait a külföldi tőkeállomány nagyságával hasonlították össze. Ez a – mondjuk így – közvetett bizonyíték is helytálló, azonban nem ad választ arra a kérdésre, hogy az aggregált termelékenység emelkedése a befogadó országokban csupán a külföldi vállalatok magas és az átlagos termelékenységet megemelő hatásának tudható be, vagy a külföldi vállalatok a belföldi vállalatok termelékenységére is kedvező hatással voltak-e. Számos más tanulmány is ezzel a módszerrel élt, azaz a külföldi tőkeállomány hatását vizsgálta a befogadó országok gazdaságára (Borensztein et.al. 1995)

Ennek a módszernek korlátja, hogy az FDI állományok mérését számtalan bizonytalanság övezi, (Antalóczy, 2014). Az FDI állomány mérésének a célja alapján véve más: a nemzetközi pénzügyi áramlások mérését és nem a tőke működésének a hatását célozza, ezért nem igazán alkalmas belföldi hatások pontos mérésére. Az újrabefektetett jövedelem bonyolult számítása pedig akár téves következtetések levonására is vezethet reálgazdasági értelemben (Oblath 2017). A spillover hatás FDI állománnyal való mérésének részletes kritikáját lásd Lipsey (2006).

A másik út a mikroszintű vállalati adatok alapján vizsgálja a külföldi tőkebeáramlás hatását a vállalati szektor teljesítményének az alakulására. Ezt nehezíti, hogy teljeskörű, valamennyi ágazatot és jelentős mennyiségű elemi vállalati adatot tartalmazó nemzetközi adatbázisok nem igazán álltak rendelkezésre. Vannak ugyan vállalati adatokat tartalmazó, megvásárolható nemzetközi adatbázisok, ezek azonban jellemzően nem tartalmazzák a gazdaságok teljes vállalati körét, jelesül a mikro- és kisvállalatokat. Ezért a legtöbb tanulmány egy-egy ország vagy egy-egy kiragadott ágazatra vonatkozó parciális vizsgálatokat végzett, pl. Javorcik

(2004) a litván vállalati adatbázis alapján, vagy Pavlínek (2015) a külföldi tőke hatásáról a kelet-közép európai autóiparra. Más tanulmányok vállalati felméréseket használtak, mint pl. Gorodnichenko et.al. (2007), az EBRD és a Világbank „Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS) adatait.

2. A tanulmány statisztikai háttere

Az elmúlt 2 évtizedben a belföldi és a nemzetközi statisztikai szervezetek is egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek a gazdaságok vállalati szerkezetére és a vállalati teljesítmény-adatokra vonatkozó szisztematikus és átfogó adatgyűjtésre, kiegészítve ezzel az alapvetően makro-statisztikai jellegű adatgyűjtéseket. Ez a makrogazdasági folyamatok jobb megértését és magyarázatát szolgálja, a vállalati szektorban, azaz a mikro-szférában zajló folyamatok vizsgálhatóságának a segítségével. Az Eurostat, a Structural Business Statistics (SBS) adatgyűjtés keretében már kb. másfél évtizede publikál vállalat-csoportos mutatókat tulajdonosi bontásban. Külföldi vállalatnak (foreign controlled company), a nemzetközi szokásoknak megfelelően, az 50%-nál magasabb külföldi tőkearányal működő vállalatot tekint. Ez a statisztika kb. 10, a vállalati eredmény-kimutatásokon alapuló primér és további 10, származtatott, számított adatok közül, ágazati és szakágazati szinten (kétszámjegyű bontásban). Mivel itt nem elemi, mikro-szintű adatokról van szó, hanem az ezekből képzett vállalat-csoportos mutatókról, ezeket a cikkben mezo-statisztikának nevezzük.

Mivel az Eurostat SBS statisztikája viszonylag új adatgyűjtésen alapul, nem annyira kiforrott és teljes, mint a főbb makro-statisztikák, amely korlátot az adatok értékelésekor figyelembe kell venni:

- az adatbázis, bár folyamatosan bővül, ma még meglehetősen hiányos, különösen ágazati és szakágazati szinten;
- az idősor viszonylag rövid, a 2008-16 közötti időszakra terjed ki. Létezik ugyan egy 2003-2007 (2008) közötti adatbázis, a két statisztika között azonban nem csak a TEÁOR változások miatti ágazati adatok miatt van törés, hanem az aggregált adatok sem teljesen egyeznek 2008-ban, amely a mindkét statisztikában fellelhető év. Így 2003-16 közötti idősort készíteni, a két idősor összekapcsolásával igen kockázatos lenne.
- a vállalati adatok euróban vannak kifejezve, ami érzékennyé teszi őket mind az árfolyam-változásra, mint az árszintváltozásra. Vásárlóerő-paritások nincsenek. Ez súlyos hiányosság lenne, ha az országok közötti különbségeket mérnénk. Mivel azonban cikkünk az egyes országokon *belül* a külföldi vállalatok részesedését és mutatóinak a nemzetgazdasági átlagokkal és a hazai vállalatokkal való összehasonlítását célozza, ez a probléma nem jelentkezik, mivel az árfolyam- és árszint-hatások egy adott gazdaságon belül a külföldi és a belföldi tulajdonú vállalatokat egyformán érinti.
- az SBS statisztika adatkezelése ugyan folyamatosan javul, ami az adatbázis tartalmának folyamatos nyomon követésével az elmúlt években megállapítható volt, mégis, még mindig előfordulnak kiugró és értelmezhetetlen értékek, amelyek az adattisztítás hiányosságaira utalnak. Csak egy példa: 2016-ban Írországból a külföldi

vállalatok által foglalkoztatottak száma az előző években mértnek kevesebb, mint a felére esett vissza, ami nyilván valamelyik giga-vállalat számviteli manőveréhez köthető.

A vizsgált adatokat igyekeztünk – ahol ez lehetséges volt – megtisztítani a kiugró (outlayer) adatoktól és a 9 éves idősor trendjébe simítani. Ahol pedig ez nem volt lehetséges, ott az extrém adatokat és ingadozásokat produkáló országokat kihagytuk az elemzésből. Ez az oka annak, hogy Írország, Luxemburg, Ciprus és Málta nem szerepel az elemzésben, és egyes alfejezetekben más országok sem, amelyek adatai inkonzisztensek és erősen ingadozóak voltak. Az EU28 adatát ennek megfelelően átszámítottuk annyi országra, amennyi az adatsorban található. Ez azért volt lehetséges, mert az alapadatok euróban (és főben) vannak megadva. Emellett Szlovákia esetében a 2008. évi adat helyett a 2010. adatot, Németország esetében pedig a 2016 évi adat helyett a 2015. évi adatot használtuk.²

- a vállalati szintű adatok felhasználásával szemben gyakran fel szokták vetni, hogy a multinacionális vállalatok transzfer-árazása torzítja a termelésre (következésképpen: a hozzáadott értékre) és a vállalati pénzügyi eredményre vonatkozó adatokat. Ez valós jelenség: a multinacionális vállalatok gyakran élnek azzal a lehetőséggel, hogy a transzferárazás segítségével a nyereséget egy tetszőleges országba allokálják (lásd OECD, 2019). Ez lehet az anyavállalat országa, vagy valamely más, kedvező adózású ország. Elég, ha csak a már említett ír példára utalunk.

A fent felsoroltak következtében az SBS statisztikán alapuló következtetések levonásakor óvatosan kell eljárni. Néhány százalékos eltérést vagy változást nem szabad perdöntőnek tekinteni. A statisztikákból azonban, mint látni fogjuk, olyan robusztus folyamatok rajzolódhatnak ki, amelyek már mérvadóak, és a makro-statisztikáknak és az empirikus ismereteinknek is megfelelnek.

A vizsgált vállalati kör kizárólag a versenyszektorba tartozó, *nem-pénzügyi vállalatok* csoportja, tehát a továbbiakban vállalatok alatt minden esetben nem-pénzügyi vállalatokat kell érteni.

3. A külföldi nem-pénzügyi vállalatok súlya a termelésben

Részesedés a hozzáadott érték termelésben

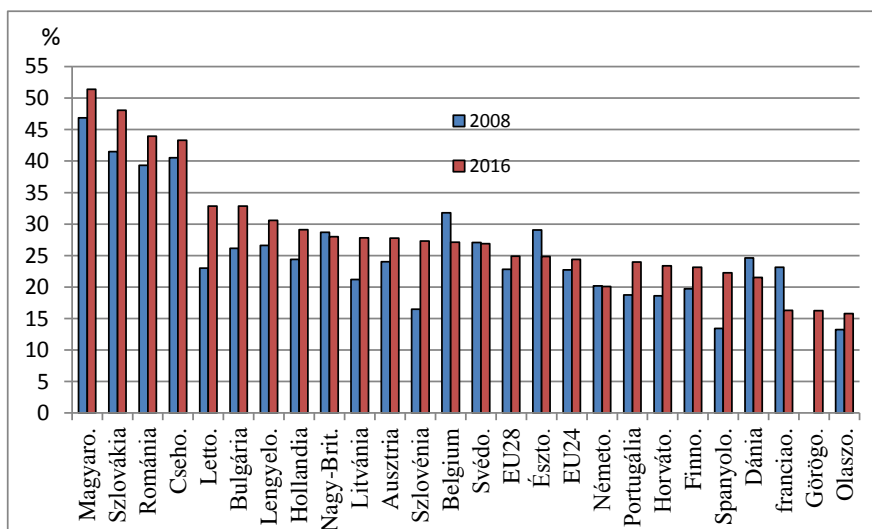
Az 1. ábra az EU 24 országában az EU-n belüli és kívüli országokból származó külföldi vállalatok által előállított (tényező költségen számított) hozzáadott érték részesedését mutatja a teljes vállalati szektorban. Mint látható, az első 7 helyen kelet-közép-európai országok állnak, ezen belül az első 4 helyen 3 V4 ország és Románia, 44-51% közötti részaránnyal, ezt a legmagasabb értéket Magyarország mutatja.

² Az Eurostat SBS adatai szerint 2010-ben a szlovák vállalati szektorban foglalkoztatottak száma 465 ezer fővel (46%-kal!) emelkedett az előző 2 évhez képest, ami olyan módszertani változtatásra utal, amely a 2008-2009. évi adatokat alkalmazhatatlanná teszi az idősoros összehasonlításra. Németországban pedig a 2016. évi adat tér el nagymértékben az idősor egyéb adataitól.

A magyar gazdaságban a külföldi tőke részaránya a hozzáadott érték termelésben már 2008-ban is a legmagasabb (47%), 2011 óta a vállalati szektor hozzáadott értékének több mint felét a külföldi tulajdonú vállalatok állítják elő. Szlovákia szorosan követi, 48% körüli részesedéssel, itt 5 százalékpontos volt a részarány-növekedés. Még a kifejezetten erős hazai vállalati szektorral és nagy belföldi piaccal rendelkező Lengyelországban is 30% fölé emelkedett 2016-ra a külföldi vállalatok részaránya a hozzáadott érték termelésében (a 2008. évi 27%-ról).

A külföldi vállalatok magas aránya a vállalati hozzáadott értékben a kelet-közép-európai országokban nyilván kapcsolatban van a 90-es években történt privatizációs folyamattal, amelyben nagy arányban vettek részt külföldi vállalatok. Ezek ismert tények, amelyek számos tanulmánynak voltak témái, csak néhányat említve: Kalotay-Hunya (2000) Mihályi, (1998) és (2010), Voszka (1996), Sinn-Weichenrieder (1997).

1. ábra: A külföldi tulajdonú vállalatok részesedése a teljes vállalati szektor által előállított hozzáadott értékben 2008-ban és 2016-ban

Forrás: saját számítások az Eurostat Structural Business Statistics alapján. Dániára, a kiugró 2008. évi adat helyett 2009. évi adat szerepel. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Az azonban figyelemre méltó, hogy a külföldi vállalatok szerepe 2008 és 2016 között is számottevően, 5-10 százalékponttal emelkedett a közép-kelet-európai országokban, ami arra utal, hogy a 2010-es években is gyorsabban emelkedett a külföldi vállalatok teljesítménye, mint a hazaiaké. Ez részben a már letelepedett külföldi vállalatok termelés-bővülésével, részben az új működőtőke-beruházásokkal magyarázható, ami összhangban van a külföldi tőke bevonására jelentős mértékben építő gazdaságstratégiával. Szlovéniában emellett a megkésített privatizáció hatásaként 2008-16 között 11 százalékponttal, 16-ról 27%-ra emelkedett a külföldi vállalatok aránya a vállalati teljesítményekben. Lettorszában 10, Bulgáriában pedig 8 százalékponttal emelkedett a külföldi tulajdonú vállalatok részesedése a hozzáadott érték termelésében.

A külföldi tőke szerepének az erősödése egyébként az EU többi országában is megfigyelhető. Az EU28-ban a külföldi tőke aránya a hozzáadott értékben 23-ról 25%-ra emelkedett 2008-16 között. A vizsgált 24 EU-ország között mindössze 3 található, amelyben a külföldi vállalatok

részesedése számottevően (Dánia, Belgium és Franciaország), és egy (Észtország), amelyben kissé csökkent. Mind a 4 országban az arány-csökkenés úgy következett be, hogy a külföldi vállalatok által termelt hozzáadott érték 2008-16 között folyó áron, euróban kifejezve nagyjából stagnált (reálértékben tehát csökkent), miközben a hazai tulajdonúaké számottevően nőtt (Észtországban különösen gyorsan).

Becsült részesedés a GDP-ben

Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy megbecsüljük, hogyan alakult az egyes országokban és időben a külföldi vállalatok hozzáadott-értékének a súlya a GDP-ben. Előjáróban hangsúlyozni kell, hogy a vállalati adatokra épülő mezo-statisztikai adatok csak korlátozottan feleltethetők meg a makrosztintű statisztika adatoknak, mivel az alulról számított, mikro-adatok aggregálásából származó vállalati hozzáadott érték és a felülről számított, a nemzeti számlák rendszerébe beágyazott GDP eltérő módszerrel és más szemléletben készül. A GDP számításakor a statisztikusok ugyan az aggregált vállalati hozzáadott-érték adatokból indulnak ki, de azok még számos korrekción és a más számlákkal való egyeztetésen mennek keresztül, amíg azokból nemzetgazdasági szintű hozzáadott érték lesz. Emiatt az alábbi számítások a külföldi vállalatok által termelt hozzáadott-értéknek az egyes országok GDP-jében betöltött részarányára vonatkozóan inkább jól megalapozott becsléseknek, mintsem pontos számításnak tekinthetők.

Az SBS adatbázisban a vállalatok hozzáadott érték termelése tényező költségen (factor cost), euróban kifejezve áll rendelkezésre. A GDP-vel való összehasonlításhoz ezért szintén a tényező költségen számított GDP-t kell figyelembe venni, amely a piaci áron mért GDP-ből a „Termelési és import adók és támogatások egyenlegének” levonásával számítható ki.

$$VA_{F/T}^{fc} = \frac{VA_F^{fc}}{GDP^{mp} - NTPI} \quad (1)$$

Ahol

$VA_{F/T}^{fc}$: a külföldi nem-pénzügyi vállalatok hozzáadott értékének részaránya a tényezőköltségen mért GDP-ben

VA_F^{fc} : a külföldi nem-pénzügyi vállalatok hozzáadott értéke, tényezőköltségen

$GDP^{mp} - NTPI$: GDP tényezőköltségen

GDP^{mp} : GDP piaci áron (market prices)

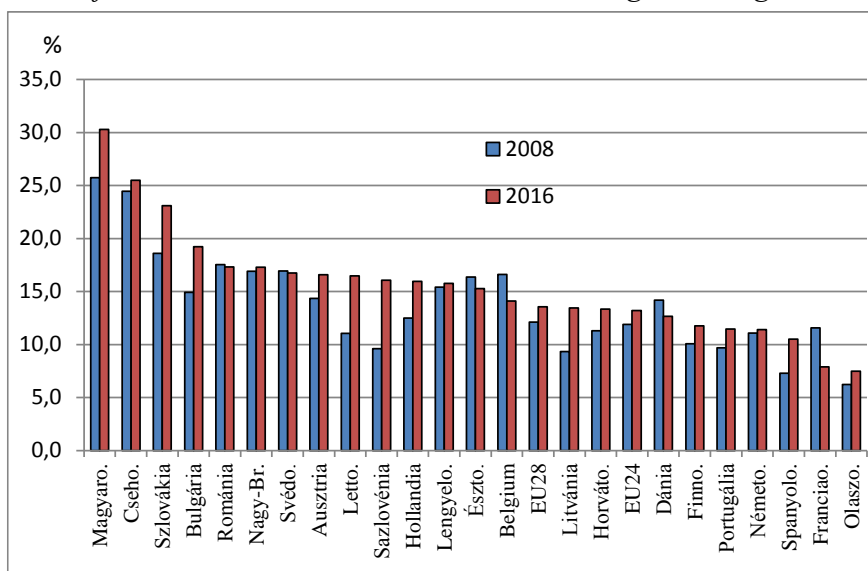
$NTPI$ (= $TPM - SoP$): a termelési és importadók és a termelési támogatások egyenlege

Az (1) képlet tehát a külföldi vállalatok által megtermelt hozzáadott értéknek és a tényezőáron mért GDP-nek a hányadosa. A számítások eredményeit, azaz a külföldi vállalatok részesedését a tényezőáron mért GDP-ből az 2. ábra tartalmazza. A külföldi vállalatok hozzáadott értékének a vállalati szektor egészében mért hozzáadott-értékben (1. ábra) illetve a GDP-ben (2. ábra) betöltött részaránya és rangsora annak függvényében különbözik, hogy mekkora az egyes országokban a vállalati szektor részaránya a GDP-ben. A GDP-ben való részesedés tekintetében is Magyarországon áll az élen: 2016-ban **Magyarországon a külföldi**

tulajdonú vállalatok a GDP nagyjából 30%-át állították elő, Csehországban és Szlovákiában 23-25%-át, Romániában és Lengyelországban pedig 15-17%-át.

Románia és Lengyelország kivételével, ahol a külföldi cégek részaránya az ország GDP-jéből stagnált a vizsgált időszakban, a másik 4 országban jelentősen nőtt. A külföldi vállalatok részaránya a GDP-ben a legtöbb EU-országban emelkedett 2008-16 között, aminek következtében az EU28 átlaga is nőtt, majdnem 2 százalékponttal.

2. ábra: A külföldi vállalatok becsült részesedése a vizsgált országok GDP-jében (%)

Forrás: Saját számítások az Eurostat SBS és Economy and Finance adatbázisa alapján

Egy másik becslési módszer, amelyet inkább ellenőrzés céljára használtunk, az AMECO-nak a vállalati szektor által megtermelt hozzáadott érték (UGVAC kódjelű) adatsorából indul ki. Ezt az adatsort összehasonlítva a szintén tényezőáron számított GDP-vel, megkapjuk a vállalati szektor részesedését a GDP-ben. Az EU-országokban ez az arány jellemzően 55-70% között ingadozik, de vannak extrém értékek is: Görögországban például 44%, Svédországban pedig 80% volt 2016-ban. Magyarországon és Csehországban ez az arány 2016-ban a GDP 65%-a, Romániában 62, Lengyelországban és Szlovákiában 55% körüli volt. A vállalati szektor ezen részarány mutatója azután rávetíthető az 1. ábrán bemutatott arányokra, azaz a külföldi cégek hozzáadott értékének az arányára a teljes vállalati szektoron belül. Az AMECO vállalati hozzáadott-érték adatsora sajnos összevontan tartalmazza a nem-pénzügyi (S11), és a pénzügyi (S12) vállalatok adatait, ezért a végeredményt is kissé felülbecsli. Magyarországon esetében például 33%-os részarány jön ki, amely a pénzügyi vállalatok torzító hatásából ered. Összességében azonban az ellenőrzés az eredeti számítás helyességét támasztja alá.

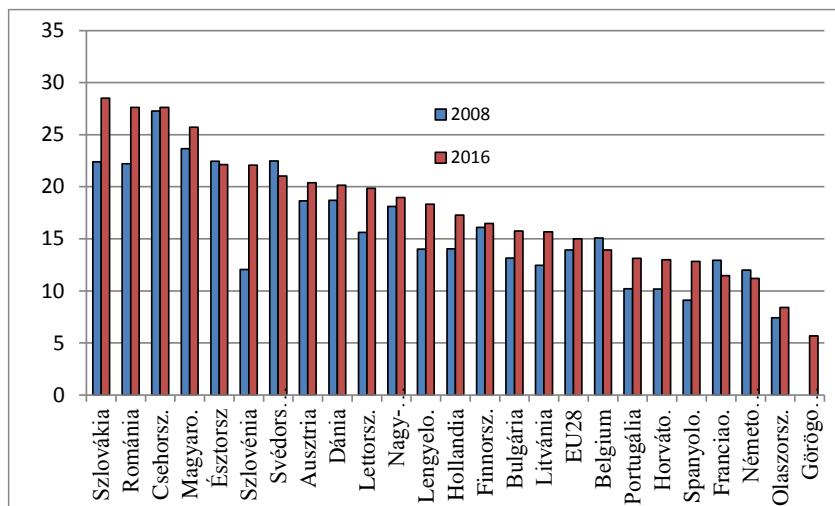
4. A külföldi nem-pénzügyi vállalatok súlya a foglalkoztatás és bérek változásában

Foglalkoztatás

Nem csak a hozzáadott-érték termelésben, hanem a foglalkoztatásban is folyamatosan emelkedik a külföldi vállalatok súlya az EU-országokban. 2016-ban a V4 országokban és

Romániában a teljes vállalati szektor 45-51%-át kitevő hozzáadott értékét (lásd 1. ábra) a külföldi vállalatok a versenyszektorban foglalkoztatottak 25-30%-ával állították elő (3. ábra).

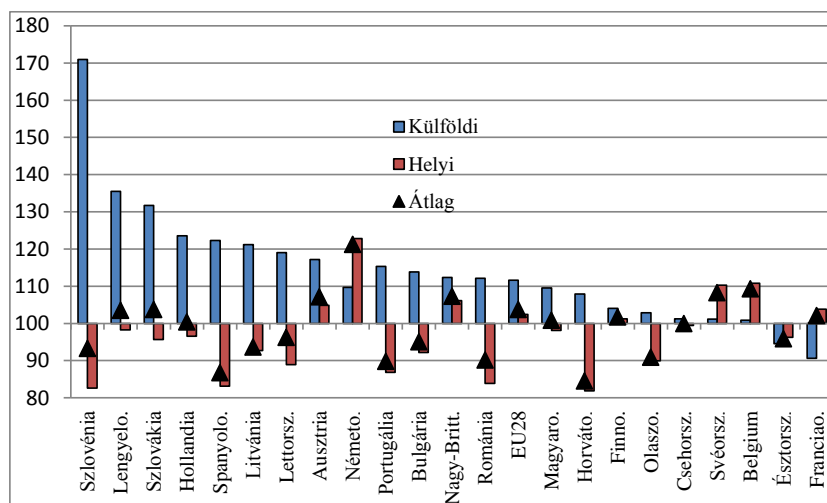
3. ábra: A külföldi cégek által foglalkoztatottak létszámának az aránya a teljes vállalati szektorban (nem pénzügyi vállalatok), 2008-ban és 2016-ban

Forrás: lásd 1. ábra

Az adatok részletes vizsgálata azt mutatja, hogy a válságra a külföldi vállalatok ugyanúgy elbocsátásokkal reagáltak, mint a belföldiek (EU-szinten a külföldi cégeknél foglalkoztatottak száma 2009-ben 6, a belföldieknél 3%-kal csökkent). A válságot követő években azonban a külföldiek sokkal hamarabb állították helyre a válság előtti létszámot: aggregált EU-szinten 2012-ben már több alkalmazottat foglalkoztattak, mint a válság előtt, sőt, több országban ez már korábban bekövetkezett. Ezt követően pedig a létszám gyorsan emelkedett, ami összhangban volt a hozzáadott értéknek az 1. ábrán bemutatott növekedésével is. A belföldi cégek által foglalkoztatottak létszáma EU-szinten ugyanakkor csak 2016-ra állt helyre, illetve haladta meg a 2008. évi szintet. A munkahelyvesztés tehát a belföldi cégek esetében sokkal tartósabbnak bizonyult.

4. ábra: A külföldi és a helyi tulajdonú vállalatok által foglalkoztatottak létszámának százalékos változása 2008-16 között

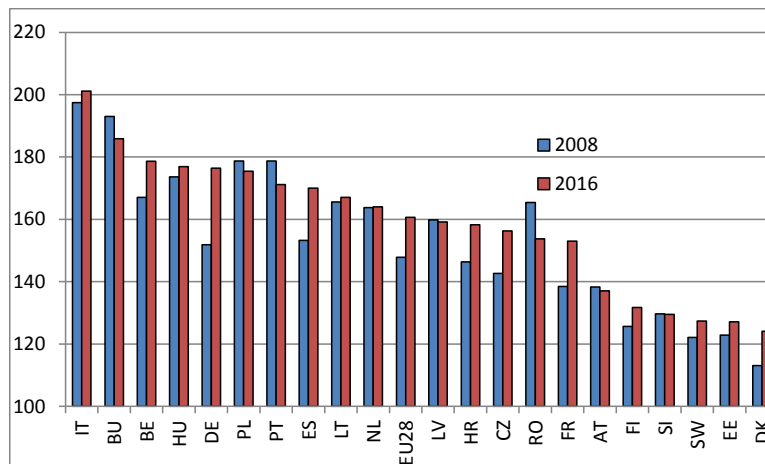
Forrás: lásd 1. ábra

Ezzel figyelemre méltó eltolódás következett be az EU-országok többségében a foglalkoztatásban, a belföldi tulajdonú vállalatoktól a külföldiek felé, amit a 4. ábra még szemléletesebben mutat be. A 4. ábrán bemutatott 22 ország közül 13-ban a belföldi tulajdonú vállalatok kevesebb alkalmazottat foglalkoztattak 2016-ban, mint a válság előtt, miközben a külföldi vállalatok foglalkoztatotti létszáma emelkedett. A külföldi cégek létszáma csupán 2 országban, Franciaországban és Észtországban csökkent, 5, illetve 10%-kal.

Bérek

A külföldi tulajdonú vállalatok bérszínvonala valamennyi EU-országban meghaladja a nemzetgazdasági átlagot. Ez a magasabb termelékenységgel áll kapcsolatban, amelyet a következő fejezetben tekintünk át. Pontosabban, az SBS a vállalati bérköltség adatokat mutatja (personel cost), amely a bruttó béreken felül tartalmazza, a munkáltatók által fizetett bérjárulékokat is. A munkáltatók által fizetett bérköltség nagysága járulékkulcsok változásától is függ.

5. ábra: A külföldi tulajdonú vállalatok egy főre jutó bérköltsége a nemzetgazdasági átlaghoz képest (nemzetgazdasági átlag = 100)

Forrás: lásd 1. ábra

Az átlagos bérszínvonalat a vizsgált időszakban a külföldi vállalatok jelenléte három csatornán keresztül is befolyásolta. Egyrészt a már 2008-ban is magasabb bérszínvonal (4. ábra és 1. táblázat 1. oszlop), másrészt az átlagosnál magasabb béremelkedés (1. táblázat 2. és 3. oszlop), harmadrészt pedig a magasabb bért fizető külföldi vállalatok részarányának az emelkedése befolyásolta a külföldi vállalatok bérszínvonalának a nemzetgazdasági átlagtól való eltérését.

Az 1. táblázat (1) oszlopa a külföldi vállalatok bérköltség-szintjének a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyított százalékos eltérését mutatja 2008-ban, a (4) oszlop pedig ugyanezt 2016-ban. Ezeket az adatokat már feltüntettük a 4. ábrán. A (2-3) oszlopok a bérek emelkedését mutatja 2008-16 között a külföldi vállalatokra és a teljes nemzetgazdaságra vonatkozóan. Az Eurostat euróban közli a bérköltség adatokat (is), ezek az eurózónán kívüli országokra – az árfolyamhatás miatt – nagyban eltérhetnek a nemzeti valutában számított

értékektől.³ Mivel azonban a cikk célja nem a béremelkedés tényleges *mértékének* a vizsgálata, hanem az, hogy a bérszint-változáshoz milyen mértékben járultak hozzá a külföldi tulajdonú vállalatok, az adatokat nem számítottuk át nemzeti valutára. Az (5-6) oszlop a külföldi vállalatok által foglalkoztatottak részarányát mutatja a teljes versenyszektorban 2008-ban és 2016-ban, a 3. ábrán bemutatottaknak megfelelően.

1. táblázat: A külföldi vállalatok bérnövekedése és foglalkoztatási részaránya 2008-16

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	F bér, átlagbér=100	Béremelkedés euróban, 2008-2016, 2008=100		F bér, átlagbér=100	F részarány a foglalkoztatásban %	
	2008	F	Nemzetgazd.	2016	2008	2016
EU28	147,8	121,2	111,6	160,6	13,9	15,0
BU	193,0	161,4	167,6	185,9	13,1	15,7
CZ	142,7	116,5	106,3	156,3	27,3	27,6
DK	113,1	114,0	104,0	124,1	29,7	20,1
DE*	151,8	126,6	109,9	176,4	12,0	11,2
EE	122,8	134,2	129,6	127,1	22,4	22,1
ES	153,3	112,1	101,1	170,0	9,1	12,8
FR	138,4	116,4	105,3	153,0	12,9	11,5
HR	146,3	115,1	106,5	158,2	10,2	13,0
IT	197,5	116,7	114,6	201,1	7,4	8,4
LV	159,8	114,6	115,1	159,2	15,6	19,9
LT	165,6	124,0	122,9	167,1	12,4	15,7
HU	173,6	109,7	107,7	176,9	23,7	25,7
NL	163,8	113,7	113,5	164,0	14,0	17,3
AT	138,3	116,9	117,9	137,1	18,6	20,4
PL	178,7	106,6	108,6	175,4	14,0	18,3
PT	178,7	103,8	108,4	171,1	10,2	13,1
RO	165,4	126,9	136,6	153,7	22,2	27,6
SI	129,7	112,0	112,2	129,5	12,0	22,1
SK*	168,6	146,9	103,3	173,7	32,6	28,5
FI	125,7	146,9	103,3	131,7	16,1	16,5
SW	122,1	115,4	110,1	127,4	22,5	21,0
UK	135,4	124,8	119,6	147,2	18,1	19,0

Forrás: saját számítások az Eurostat Structural Business Statistics alapján.

Mint a táblázatból látható, az EU-28-ban és ezen belül a tagországok többségében a külföldi vállalatok egy alkalmazottra eső bérköltés-szintje már 2008-ban a nemzetgazdasági átlag 120-200%-án állt (1 oszlop), 2008-16 között pedig gyorsabban növekedett, mint a nemzetgazdasági átlag: Ennek következtében 2016-ra a bérköltés-különbség tovább nőtt (4 oszlop). A külföldi vállalatok részaránya is emelkedett az országok többségében, ezen belül valamennyi visegrádi ország és Románia esetében.

A következőkben a fent említett hatásokat számszerűsítjük annak érdekében, hogy megállapíthassuk, hogy mekkora volt a külföldi vállalatok szerepe a nemzetgazdasági szintű

³ A magyar példa: ha az SBS statisztikában euróban feltüntetett adatokat forintra átszámítjuk, akkor az egy főre jutó bérköltés a nem-pénzügyi vállalati szektorban 2008-16 között nem 7,7%-kal (1. táblázat (3) oszlop, magyar sora), hanem 33,5%-kal emelkedett. A különbség oka az árfolyam-változás. 2008-ban a forint éves átlagos euró-árfolyama még 251,5 forint volt, 2016-ban pedig 311,4 forint. Érdeemes megjegyezni, hogy a KSH adatai szerint a teljes vállalati szektorban foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete 2008-16 között 44%-kal emelkedett. Ez azonban szélesebb vállalati körre vonatkozik (pénzügyi vállalatokra is), és tartalma sem azonos, mivel nem a teljes vállalati bérköltés, hanem csak a bruttó bérek változását jelzi.

béralakulásban az egyes országokban. Ehhez egy standard dekompozíciós eljárást alkalmazunk, a következőképpen

$$\frac{w_1^T - w_0^T}{w_0^T} = \underbrace{\frac{(\alpha_1 w_1^F - \alpha_0 w_0^F)}{w_0^T}}_{F \text{ szektor teljes hozzájárul.}} + \underbrace{\frac{(1-\alpha_1)w_1^D - (1-\alpha_0)w_0^D}{w_0^T}}_{D \text{ szektor teljes hozzájárul.}} \quad (2)$$

$$= \underbrace{\frac{\alpha_0(w_1^F - w_0^F)}{w_0^T}}_{F: \text{bér-hozzájárul.}} + \underbrace{\frac{(\alpha_1 - \alpha_0)w_1^F}{w_0^T}}_{F: \text{létszám hozzájárul.}} + \underbrace{\frac{(1-\alpha_0)(w_1^D - w_0^D)}{w_0^T}}_{D: \text{bér-hozzájárul.}} + \underbrace{\frac{(\alpha_0 - \alpha_1)w_1^D}{w_0^T}}_{D: \text{létszám hozzájárul.}} \quad (3)$$

ahol

T: nemzetgazdaság, F: külföldi vállalatok, D: helyi tulajdonú vállalatok

Kezdő és záró időpont 0 és 1

Béreköltség W

Létszám: L

Átlagbér $w = W/L$

Teljes béreköltség felbontása: $W^T = W^F + W^D$

Teljes létszám felbontása: $L^T = L^F + L^D$

Átlagbér felbontás: $w^T = \alpha * L^F + (1-\alpha) * L^D$

A külföldi vállalatoknál foglalkoztatottak súlya: $\alpha = L^F / L^T$, a belföldieké $(1 - \alpha)$

A (2) képlet alapján megállapíthatjuk, hogy milyen mértékben járult hozzá a külföldi (F) és a belföldi (D) vállalati szektor az átlagos (nemzetgazdasági) bérszint változásához a vizsgált időszakban, a béremelkedésnek az átlagtól való eltérése, illetve a teljes létszámban betöltött részesedésének a változása következtében. A (3) képlet ezt a teljes hozzájárulást bontja fel a bérváltozás és a létszámváltozás hatására. Az első tag azt jelzi, hogy mekkora lett volna a külföldi vállalatok (F) hozzájárulása a nemzetgazdasági szintű bérváltozáshoz, ha a részarányuk nem változott volna. A második tag pedig azt, hogy mekkora lett volna ez a hozzájárulás, ha a külföldi vállalatok béreköltsége nem változott volna, hanem csupán a magasabb bérű külföldi vállalatok részaránya nőtt volna a foglalkoztatásban. A harmadik és a negyedik tag pedig ugyanezt mutatja a belföldi tulajdonú vállalatok (D) vonatkozásában. Mivel a képlet elemei additívak, az elemek tetszőlegesen csoportosíthatóak.

A (2) és (3) képletből a *százalékpontos* hozzájárulás számítható ki. A 2. táblázat ennek a *százalékos* összetételét közli, mivel ezek az adatok talán plasztikusabban és egységesebben mutatják a hozzájárulást, kiküszöbölve ezzel az egyes országok közötti bérnövekedési különbségeket.

Mint a 2. táblázat mutatja, az EU28 szintjén a külföldi vállalatok százalékos hozzájárulása (az euróban kifejezett) béremelkedéshez 2008-2016 között csak csekély mértékben haladja meg a belföldi vállalatokét (54-46 százalék a külföldiek javára). A kép ugyanis meglehetősen heterogén: a legmagasabb bérekkel rendelkező országokban (például Dániában, Ausztriában, Svédországban, Finnországban), amelyekben egyúttal a bérszintkülönbség is csekély volt (lásd az 1. táblázat 1. oszlopát), a belföldi vállalatok egy főre jutó béreköltsége nagyobb mértékben emelkedett, mint a külföldieké, amit a külföldi vállalatok részarányának az enyhe

emelkedése csak csekély mértékben kompenzált. Mivel az országos mutatók szélsőségesen szóródnak, az EU-átlag értelmezése korlátozott.

Ezzel szemben a visegrádi országokban, Szlovéniában és Horvátországban ennek az ellenkezője történt: a külföldi vállalatok hozzájárulása a béremelkedéshez egyértelműen pozitív és jelentős, olyannyira, hogy a külföldi béremelkedés és létszámváltozás hatása együttesen meghaladja a 100%-ot, miközben a belföldieké összességében negatív. A belföldi vállalatok esetében a külföldi vállalatokétól egyébként is jócskán elmaradó béremelkedés hatását a létszámváltozás nem csak elmosta, hanem a negatív tartományba is toltta. A V4 országok „bérfelzárkózásához” tehát lényegében kizárólag a külföldi vállalatok béremelkedése és részarány-növekedése járult hozzá, a belföldieké inkább visszahúzta a béremelkedés mértékét.

2. táblázat: A külföldi és belföldi vállalatok hozzájárulása a bérek nemzetgazdasági szintű változásához

	Bérváltozás hatása		Összetétel hatás		Külföldi váll. hatás összesen	Belföldi váll. hatás összesen	Összesen
	F bérvált hatás	D bérvált hatása	F létszám vált hatás	D létszám vált hatás			
EU28	37,8	54,9	16,4	-9,1	54,2	45,8	100
BU	23,0	70,4	12,0	-5,4	35,0	65,0	100
CZ	95,4	0,2	8,8	-4,4	104,2	-4,2	100
DK	10,1	80,5	38,8	-29,4	48,9	51,1	100
DE	54,1	57,8	-24,5	12,6	29,6	70,4	100
EE	31,8	68,7	-1,7	1,2	30,0	70,0	100
FR	55,2	62,1	-44,2	26,9	11,0	89,0	100
HR	34,7	34,4	73,1	-42,2	107,8	-7,8	100
IT	16,8	74,8	15,4	-7,0	32,2	67,8	100
LV	24,2	51,9	51,5	-27,6	75,7	24,3	100
LT	21,6	64,6	28,9	-15,1	50,5	49,5	100
HU	52,0	18,5	50,6	-21,0	102,5	-2,5	100
NL	23,3	55,7	44,6	-23,6	67,9	32,1	100
AT	24,3	70,4	15,7	-10,4	40,0	60,0	100
PL	19,2	30,5	95,6	-45,3	114,8	-14,8	100
PT	8,3	61,0	64,2	-33,5	72,4	27,6	100
RO	27,1	57,9	31,1	-16,1	58,2	41,8	100
SI	15,4	49,6	119,8	-84,8	135,2	-35,2	100
SK	44,4	19,8	60,3	-24,5	104,7	-4,7	100
FI	30,8	67,7	5,4	-3,9	36,2	63,8	100
SW	34,8	68,3	-11,4	8,3	23,4	76,6	100
UK	54,4	38,6	17,7	-10,7	72,1	27,9	100

Forrás és megjegyzés: lásd 2. táblázat

Mindazonáltal, van a vizsgált országok között néhány olyan, alapjában véve konzisztens és teljes adatsorral rendelkező ország, amely nagymértékben kilóg a fent leírt összefüggésekből. Leginkább Bulgária, ahol a belföldi vállalati bérek valamivel gyorsabban emelkedtek, mint a külföldiek (ez már az 1. táblázat (2-3) oszlopának bolgár sorából is kiolvasható volt. Hozzá kell tenni, hogy rendkívül alacsony bérekről van szó: az emelkedés következtében 2016-ra a bolgár nemzetgazdasági vállalati átlagbér euróban számolva az EU-28 átlagának mindössze a 20%-ára emelkedett (a 2008, évi 13,8%-ról), a belföldi vállalatok átlagbére pedig az EU-átlag

11,9%-áról a 17,4%-ára. Vásárlóerő paritáson számolva a bolgár relatív bérek természetesen valamivel magasabbak, a bérleszakadás azonban még így is óriási, és a külföldi cégek bérelőnye (1. táblázat 4. oszlop) továbbra is nagyon nagy⁴. Hasonló történhetett Romániában is, egy kissé magasabb, és Portugáliában jóval magasabb bérszint mellett (Görögország és Spanyolország adatai sajnos hiányosak és/vagy a nagymértékű éves ingadozások miatt megkérdőjelezhetőek az adatbázisban).

Visszatérve a V4-országok bérfelzárkózásának kérdéséhez, megkockáztatható, hogy a külföldi vállalatok szerepe még nagyobb, mint a számszerűsíthető, közvetlen hatások. Feltételezhető ugyanis, hogy a külföldi vállalatok magasabb bérei és ezáltal munkaerő-elszívó hatása a belföldi cégeket is nagyobb béremelésre kényszeríthette, mint amelyet e nélkül vállaltak volna. Ezt a hatást nyilván nem lehet számszerűsíteni, csak megalapozottan feltételezni, hiszen a verseny az, amely a bérek emelését kikényszeríti. 2015-16-ig, ameddig a munkaerő bőségesen állt rendelkezésre, ez az elszívó hatás jórészt csak a munkaerő minőségére vonatkozott: a külföldi vállalatok a magasabb bérek révén a legjobb munkaerőt tudták megszerezni (igaz, maguk is képezték és tovább-képezték őket). A magasabb színvonalú, fejlettebb technológia, szervezés és egyéb tényezők mellett ez is hozzájárult a magasabb termelékenységhez (Soós. K. A. 2019). Azóta, a munkaerő-hiányos környezetben azonban ez az elszívó hatás kifejezetten mennyiségivé vált, megnehezítve a belföldi cégek hozzájárását a munkaerőhöz.

Ez a helyzet súlyos gazdaság-stratégiai dilemmát vet fel. A külföldi vállalatok részarányának a növekedése makroszinten növeli a nemzetgazdasági átlagbéreket, hajtja előre a bérfelzárkóztatást, ami kívánatos jelenség (számos jel szerint még a munkaerő elvándorlást is fékezi kissé). Hosszabb távon az is pozitív hatás lehetne, hogy a bérverseny a belföldi tulajdonú vállalatokat is arra készítheti, hogy megteremtsék a magasabb bérek fizetésének a gazdálkodási-technikai feltételeit. Rövid távon azonban ez a hatás ellentondásos.

A külföldi nem-pénzügyi vállalatok szerepe a termelékenység alakulásában

Az egy alkalmazottra jutó hozzáadott érték, azaz a munkatermelékenység alakulása terén a külföldi vállalatoknak a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyított előnye, illetve annak változása nem mutat egyértelmű trendet az EU28 illetve az 5. ábrán bemutatott EU22 szintjén: az egy alkalmazottra jutó hozzáadott érték 2008-16 között nagyjából azonos mértékben emelkedett, mint a nemzetgazdasági átlag.

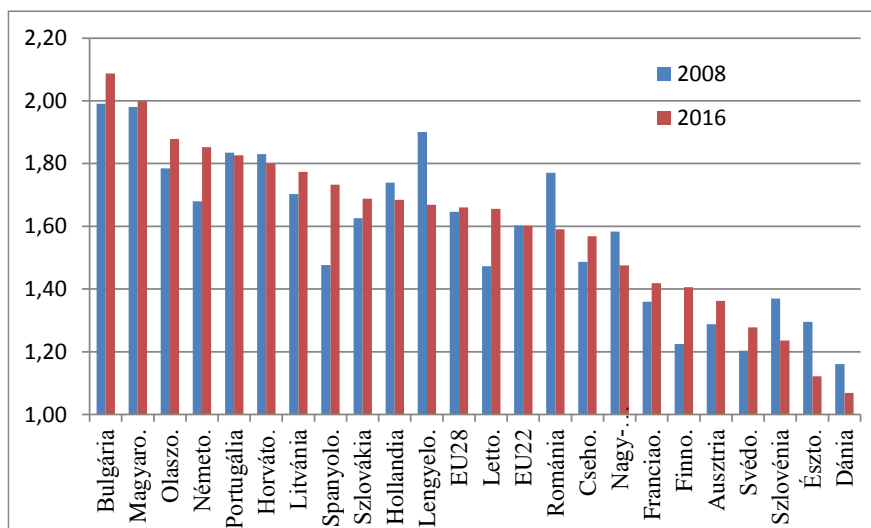
Ezen belül azonban az egyes országok két vizsgált vállalati csoportja nagyon különbözőképpen reagált a válság sokkjára a termelés és a foglalkoztatás terén, és azóta is eltérő módon állt helyre a rend az egyes vállalati szegmensekben. 2009-ben kivétel nélkül valamennyi vizsgált országban mind a hozzáadott érték termelése, mind a foglalkoztatottak száma csökkent a vállalati szektorban, a külföldi és belföldi vállalatoknál egyaránt, csak a csökkenés mértéke volt különböző, mind az egyes vállalati szegmensek, mind a hozzáadott érték és a

⁴ A bolgár béradatak, különösen a belföldi vállalatok bér-statisztikáinak megbízhatóságával kapcsolatban lehetnek megalapozott kétségeink, az adóelkerülés jelentős mértéke következtében.

foglalkoztatás terén⁵. Mivel itt egy 4 változós mátrixnak a változásáról van szó (külföldi-belföldi, termelés-foglalkoztatás), a kimenet nagyon eltérő lehet.

A válság legmélyebb pontját jelentő 2009 után a helyreállítás sem egyforma mértékben sikerült az egyes országokban. Spanyolországban például még 2016-ban is alacsonyabb volt a nemzetgazdasági szintű hozzáadott-érték, mint 2009-ben, miközben a külföldi cégek hozzáadott értéke határozottan nőtt. A foglalkoztatott létszám a belföldi cégeknél azonban ehhez kevéssé igazodott, ebből származik az 5. ábrán látható kiugró növekedés a külföldi vállalatok termelékenységi előnye terén. Hasonló a helyzet Lettországbban is. Finnországban valamivel jobb a helyzet, itt 2015-re a nemzetgazdasági szintű termelékenység elérte ugyan a 2008. évi szintet, ebben azonban elsősorban, bár nem kizárólag a külföldi cégek hozzáadott-érték termelésének a gyors növekedése játszott szerepet (miközben a Nokia, a finn gazdaság zászlóshajója továbbra is gyengélkedik).

6. ábra: A külföldi vállalatok egy alkalmazottra jutó hozzáadott értéke a nemzetgazdasági átlaghoz képest, 2008-16 (nemzetgazdasági átlag=1)

Forrás: lásd 1. ábra

Megjegyzés: adathiány miatt a 4 országon kívül nem szerepel Belgium és Görögország sem

Ami pedig a külföldi cégek relatív termelékenységi szint előnyét illeti, e téren a V4 országok nem mutatnak olyan egységes képet, mint amit a relatív béreknél láttunk. Bulgária után továbbra is Magyarországon a legnagyobb a külföldi vállalatok termelékenységi előnye a nemzetgazdasági átlaghoz képest (kétszeres), ez a vizsgált időszakban alig változott, és az 1-2 százalékpontos növekedés Szlovákiában (1,7-szeresre) és Csehországban (1,6-szorosra) szintén stagnálásnak tekinthető, mivel belül van a hibahatáron. Lengyelországban az ellenkezője történt: noha a válság után mind a külföldi, mind a belföldi vállalatok hozzáadott értéke és foglalkoztatása emelkedett, az adatok szerint a külföldi vállalatok nagyobb

⁵ Figyelemre méltó módon a vállalati hozzáadott érték még Lengyelországban is csökkent, amely a 2009-es pénzügyi válságot az EU-országok közül egyedülként élte túl gazdasági visszaesés nélkül. Ez arra mutat, hogy a lengyel GDP növekedése 2009-ben nem a vállalati szektorból származott, hanem főként költségvetési forrásból táplálkozott. Erre utal az is, hogy a lengyel államháztartás hiánya 2009-ben az előző évi 3,6%-ról 7,3%-ra emelkedett GDP arányában, miközben a GDP 2,8%-kal nőtt.

mértékben emelték a létszámot, mint amit a hozzáadott-érték növekedése indokolt volna. Ez az adatsor akár némi kételyre is adhat okot, mindenesetre további vizsgálatot igényel.

Hozzá kell tenni, hogy az egy alkalmazottra jutó hozzáadott érték a munkatermelékenységnek nem a legjobb mérőszáma, mivel nem tükrözi a munkaidő hosszát. Jobb indikátor lenne az egy munkaóra eső hozzáadott érték, ez azonban nem szerepel az adatbázisban.

Hangsúlyozni kell, hogy a külföldi tulajdonú vállalatok szükségképpen termelékenyebbek és ezáltal magasabb bérűek, mint a belföldiek. Nem azért, mert „külföldiek”, hanem ezért mert azok a vállalatok, amelyek külföldi piacokra lépnek, a küldő országban is valamilyen vállalat-specifikus tudással, technológiával, know-how-val, esetleg marketing és értékesítési stratégiával, vagy márkanévvel rendelkeznek, amelyekkel a befogadó ország heterogén vállalati szektorának az *átlaga* nem. A belföldi gazdaságban ugyanis megtalálható mindenféle, többek között alacsony termelékenységű cég, miközben a külföldi vállalatok egyfajta válogatott csapatot képeznek, amelyek a küldő országokban is a legversenyképesebbeknek számítanak. Így történhet meg, hogy akár a dán, akár a holland vállalati szektorban is valamivel magasabb a külföldi vállalatok termelékenysége a hazaiak *átlagánál*. A V4 országokban azonban ez a különbség különösen nagy (1,6-2-szeres), és kimagaslóan nagy Magyarországon, amely a belföldi tulajdonú vállalatok különösen gyenge versenyképességével magyarázható.

Következtetések

A külföldi vállalatok jelenléte jelentős mértékben járul hozzá a közép-kelet európai országok gazdasági növekedéséhez, a hozzáadott érték termeléshez és a GDP-hez. A magyar gazdaság esetében ez a hozzájárulás különösen számottevő. A GDP kb. 30, a vállalati szektor hozzáadott értékének pedig több mint a felét a külföldi tulajdonú vállalatok állítják elő, s részarányuk továbbra is növekvő.

A külföldi vállalatok súlya a termelésben és a foglalkoztatásban nem csak a felzárkózó országokban, hanem az EU-országok többségében is emelkedő tendenciát mutat, ez az emelkedés azonban EU-szinten viszonylag szerény. A fejlettebb országokban a külföldi cégek részesedése jellemzően alacsonyabb, a statisztikai összefüggés a fejlettség (GDP/fő) és a külföldi vállalatok részesedése között azonban gyenge és nem szignifikáns, mivel a kép nagyon heterogén.

A V4 országokban, és különösen Magyarországon a gazdasági felzárkózás erősen függ a külföldi tőke jelenlététől, ami kifejezetten dependens fejlődési utat mutat. Ennek azonban vannak előnyei és hátrányai egyaránt.

Lehet kárhoztatni a külföldi vállalatokat azért, mert a kevésbé fejlett, alacsonyabb bérszintű országokba a globális termelési lánc alacsonyabb hozzáadott-értékű elemeit hozzák. A globális termelési lánc három fázisra osztható. (1) a termelést megelőző kutatási, tervezési, stratégiai fázis, a (2) a termelési fázis, majd (3) a marketing, kommunikáció, értékesítési fázis. A legmagasabb hozzáadott-érték kétségtelenül az első és a harmadik fázisban keletkezik, hiszen az értékesítő cég itt tudja érvényesíteni a vállalat-specifikus tudását, know-how-ját és/vagy piaci erejét, a trade mark értékét. A középső, a termelési fázisban a hozzáadott érték

szerényebb. Ez a jelenség az ún. Mosolygörbe néven vált ismertté (Vakhal, 2017). Kétségtelen, hogy a felzárkózó országokba a multinacionális vállalatok jellemzően a termelést helyezik ki, az első és a harmadik fázist hagyják otthon (bár van példa a kutatás fejlesztési fázis kihelyezésére, de ez nem általános). Erre utal a nem csak a politikusok, hanem gyakran szakemberek által is pejoratívan használt „összeszerelő gazdaság” kifejezés, amely lekicsinyli a külföldi vállalatok jelentőségét a hozzáadott érték termelésében.

Mindazonáltal, a külföldi vállalatok termelékenysége így is 1,5-2-szeresen meghaladja a nemzetgazdasági átlagot a V4-országokban, és nagyjából a belföldi vállalatok 2-3-szorosát teszi ki (a legnagyobb a különbség Magyarországon). Szakszerűtlen és történelmietlen lenne azt állítani, hogy amennyiben nem lennének külföldi vállalatok a magyar gazdaságban, akkor a vizsgált gazdasági mutatók kizárólag a belföldi vállalatok által meghatározott szinten állnának. Az azonban minden további nélkül állítható, hogy mind a termelékenység, mind a GDP lényegesen alacsonyabb és növekedése jóval lassabb lenne. Természetesen törekedni kell arra, hogy a külföldi vállalatok a globális termelési lánc minél magasabb hozzáadott-érték tartalmú fázisokat allokáljanak a felzárkózó országokba. Tisztában kell lenni azonban azzal, hogy ebben az esetben tovább nő a külföldi vállalatok súlya a befogadó gazdaságokban, és a jelenlegi munkaerő-hiányos környezetben a munkaerő-elszívó hatása is.

Lehet kárhozható a külföldi vállalatokat azért is, mert a magasabb munka-termelékenységből fakadó előnyöket nem teljes mértékben érvényesítik a bérekben. Bár ez bonyolultabb kérdés, mivel a befektetett tőkének is meg kell térülnie (az SBS adatokból tőketermelékenységet nem lehet számolni). Az azonban bizonyos, hogy a külföldi vállalatok előnye a munkatermelékenységben lényegesen magasabb, mint a bérszínvonalban (Magyarország esetében a munkatermelékenység a belföldi vállalatok háromszorosa, a bérszínvonal kétszerese).

Mindazonáltal, 2008-16 között, a cikkben bemutatott számítások alapján megállapítható, hogy kizárólag a külföldi vállalatok járultak hozzá a V4 országokban bérfelzárkózásához, miközben a belföldi cégek béremelése jócskán elmaradt a nemzetgazdasági szintű béremelkedéstől. E téren nem szakszerűtlen azt állítani, hogy a külföldi vállalatok nélkül a V4 országokban lényegében *nem lett volna bérfelzárkózás*.

Az SBS adatok jelenleg csak 2016-ig állnak rendelkezésre, holott a V4 országok bérfelzárkózása az elmúlt 2 évben gyorsult fel. Tanulságos lesz ezt a számítást megismételni a 2017-18-as bér adatok alapján.

A külföldi vállalatok magasabb bérszínvonala a magasabban képzett munkaerő díjazását is tükrözi. Ezt a külföldi cégek részben a magasabb bérekkel, részben a saját képzéssel érik el. A saját képzés révén a külföldi vállalatok olyan előnyhöz jutnak, amellyel a belföldi vállalatok elvétve rendelkeznek. Ez a kiszorítási hatás a következő években feltehetőleg erősödni fog, a munkaerő-hiányos környezetben. Ha tehát a gazdaságpolitika a belföldi tulajdonú vállalatok felzárkózását is támogatni kívánja, akkor a legmodernebb technológiákat alkalmazni tudó, a szakmát széles spektrumban átlátni képes munkaerő képzésére szolgáló állami szakképzési rendszer fejlesztésére kellene koncentrálnia.

Felhasznált irodalom

- Antalóczy K, - Sass M. (2014) Tükör által homályosan: a külföldi közvetlentőkebefektetések statisztikai adatainak tartalmáról. *Külgazdaság* 58(7-8):30-57 .
<http://kulgzdasag.eu/cikk/2014/tukor-altal-homalyosan>
- Bijsterbosch, M. – Kolasa, M. (2009): FDI and productivity convergence in Central and Eastern Europe. An industry-level investigation. ECB Working Paper Series No. 992, 2009. január
<https://link.springer.com/article/10.1007/s10290-009-0036-z>
- Boda, Gy. – Fülöp, Z. – Losonci, D. – Révész, T. (2019): A növekedési ütem és a foglalkoztatás növelésének lehetőségeiről. *Közgazdasági Szemle* 2019. április pp. 376-417.
<http://www.kszemle.hu/tartalom/cikk.php?id=1832>
- Borensztein, E. - De Gregorio, J. –Lee, J-W. (1995): How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth? NBER Working Paper Series No. 5057.
<https://www.nber.org/papers/w5057>
- Éltető, A. – Antalóczy, K. (2017) FDI Promotion of the Visegrad Countries in the Era of Global Value Chains. MTA KRTK, Világgazdasági Intézet, Working Paper. No. 229.
http://www.vki.hu/files/download_1048.html
- Gorodnichenko, Y. – Svejnar, J.- Terrel, K. (2007): When does FDI have Positive Spillovers? Evidence from 17 Emerging Market Economies. IZA Discussion Paper No. 3079.
<http://ftp.iza.org/dp3079.pdf>
- Hunya G. (2001): *Uneven competitiveness of industries in the wake of foreign penetration of advanced economies in transition*. *Transnational Corporations*, Vol. 10., No. 2., August, 35–66. o.
- Javorcik, B. S. (2004) Does Foreign Direct Investment Increase the Productivity of Domestic Firms? In Search of Spillovers Through Backward Linkages. *The American Economic Review*. 2004. június. Vol. 94. No. 3. pp. 605-627.
<http://users.ox.ac.uk/~econ0247/JavorcikAER.pdf>
- Kalotay, K. – Hunya, G (2000): Privatisation and FDI in Central and Eastern Europe. *Transnational Corporations* 2000 április pp. 39–66.
- Lipsev, R. E. (2006): Measuring the impacts of FDI in Central and Eastern Europe. NBER Working Paper Series. 12808. <https://www.nber.org/papers/w12808.pdf>
- Oblath, G. (2017): FDI flows and reinvested earnings: statistical measurement, perceptions and economic interpretation. *Hungarian Statistical Review Special Number 21*. pp. 48-77.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2017/2017_K21/2017_K21_048.pdf
- OECD (2019): Addressing the Tax Challenges of the Digitalisation of the Economy. Public Consultation Document. OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project.
<https://www.oecd.org/tax/beps/public-consultation-document-addressing-the-tax-challenges-of-the-digitalisation-of-the-economy.pdf>
- Mihályi, P. [1998]: A magyar privatizáció krónikája. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.
- Mihályi, P. (2010): A magyar privatizáció enciklopédiája. Pannon Egyetemi Könyvkiadó–MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2010, I–II . kötet, 992 + 664 oldal

- Pavlínek, P. (2017): *Dependent Growth: Foreign Investment and the Development of the Automotive Industry in East-Central Europe*. Springer International Publishing. ISBN 978-3-319-53954-6
- Sinn, H-W.- Weichenrieder, A.J. (1997): *Foreign Direct Investment, Political Resentment and the Privatization Process in Eastern Europe*. *Economic Policy*, Vol. 12, No. 24. (1997 április), pp. 177-210. <http://www.hanswernersinn.de/dcs/foreign-direct-investment-ep24-1997.pdf>
- Soós, K.A. (2018): *Keresetek és képzettségi prémium a külföldi tulajdonú, exportáló feldolgozóipari vállalatoknál Magyarországon*. *Külgazdaság* 2018. 5-6. pp 3.-33.
- Stančík, J. (2008): *FDI Spillovers in the Czech Republic: Takeovers vs. Greenfields*. *European Economy. Economic Papers* 369|March. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication14299_en.pdf
- Szalavetz, A. (2017): *Upgrading and value capture in global value chains in Hungary: More complex than what the smile curve suggests*. In: Szent-Iványi, B. (Ed.) (2017): *Foreign direct investment in Central and Eastern Europe: Post-crisis perspectives*. Palgrave Macmillan, pp. 127-150.
- The Economist (2017): *The multinational company is in trouble*. 2017. január 28. <https://www.economist.com/leaders/2017/01/28/the-multinational-company-is-in-trouble?cid1=cust/ednew/n/bl/n/20170126n/owned/n/n/nwl/n/n/E/8705207/n>
- Vakhal, P. (2017): *Magyarország elhelyezkedése a globális érték- és termelési láncban*. Készült a Költségvetési Tanács számára. Budapest, Kopint-Tárki. <https://www.parlament.hu/documents/126660/1249496/Magyarorsz%C3%A1g+elhelyezked%C3%A9se+a+glob%C3%A1lis+%C3%A9rt%C3%A9kl%C3%A1ncban.pdf/6d88d39e-51ee-49f9-78b8-f79c6a2fe949>
- Voszka, É. (1996): *A tulajdonváltás felemás sikerévé*. *Közgazdasági Szemle*, XLIII. Évf., 1996. május pp 385-402. <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00016/pdf/voszka.pdf>